
UDK 070.482 Crkva na kamenu(497.6) (091)

Pregledni članak

Primljeno: 3. IX. 2008.

Ilija DRMIĆ

Mostar

LIST CRKVA NA KAMENU I NJEGOVA ULOGA U CRKVI I DRUŠTVU

Sažetak

Nakon uvoda autor obrađuje četiri teme: 1. osnutak, svrha i oblik pastoralno-informativnoga lista Crkva na kamenu, 2. četiri dosadašnja razdoblja lista Crkva na kamenu (komunističko razdoblje, razdoblje demokratskih izbora, Domovinskoga rata te poraća), 3. sadržajna strana Crkve na kamenu i 4. komunikacijski stav prema čitateljima i stav čitatelja prema Crkvi na kamenu. U zaključku se ističe kako je ovaj list od 1980. godine, kada ga je osnovao mostarsko-duvanjski biskup i apostolski upravitelj trebinjsko-mrkanski mons. Pavao Žanić, pa do sada odigrao veliku vjersku, povijesnu i kulturološku ulogu u Crkvi i društvu te da mu je trajna zadaća prinos boljitku života ljudi u društvenim i kršćanskim zajednicama na temelju Dekaloga, evanđeoskih i crkvenih zasada.

***Ključne riječi:** Crkva na kamenu, novine, list, izdavačka djelatnost, pastoral, mediji, Drugi vatikanski sabor, Inter mirifica, istina.*

Uvod

Ovaj članak u četiri dijela prikazuje pojavak pastoralno-informativnoga lista Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanske biskupije *Crkva na kamenu*, njegovu svrhu, strukturu, oblik, izdavačku djelatnost, zatim društveno-politička razdoblja kroz koja je prošao ovaj list: komunističko razdoblje, prijeizborno, izborno i poslijeizborno razdoblje nove de-

mokracije, razdoblje Domovinskoga rata (1991.-1995.) i poratno razdoblje nevolja, sučeljavanja, sukoba, obnove, protektorata. Govori se i o sadržajnoj strani ovoga lista, kao i o odnosu *Crkve na kamenu* prema čitateljima i čitatelja prema ovomu crkvenom listu.

Od osnutka, tj. od 1980. godine, pa do rujna 1986. ovaj list je vodio glavni urednik dr. don Ivica Puljić. Od rujna 1986. do kolovoza 1999. list je bio pod vodstvom dr. don Ante Komadine, a otada do danas *Crkva na kamenu* pod vodstvom je glavnoga urednika dr. don Bože Goluže.

1. Osnutak, svrha i oblik pastoralno-informativnoga lista *Crkva na kamenu*

Blagoslov i otvaranje mostarske katedrale te osnutak lista *Crkva na kamenu* povijesni su događaji za grad Mostar, cijelu Hercegovinu, hrvatski narod i Katoličku crkvu.

1.1. Osnutak lista *Crkva na kamenu*

Pastoralno-informativni list Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanske biskupije osnovan je odmah poslije blagoslova i otvaranja mostarske katedrale, tj. nakon 14. rujna 1980. Tada je biskup ordinarij dr. Petar Čule predao upravu biskupija svomu nasljedniku mons. Pavlu Žaniću, dotadašnjemu biskupu koadjutoru, tj. biskupu s pravom nasljedstva na apostolskoj stolici. Ovaj je biskup odmah osnovao spomenuti list imenovavši privremenim dekretom od 24. rujna 1980. glavnim urednikom don Ivicu Puljića, koji je do tada bio župnikom u Trebinju, a katedralnoga kapelana don Tomu Vukšića njegovim pomoćnikom, koji će biti lektor, korektor i novinar. Ulogu pisca i novinara obavljat će i glavni urednik. Trebalo je don Ivici i don Tomi malo vremena da prouče koncepciju novoga lista, da mu smisle naslov i podnaslov, da pronađu suradnike, zatim načine sloga i prijeloma lista, tiskaru, oblike distribucije po Hercegovini i Bosni, Hrvatskoj i diljem svijeta gdje god ima Hrvata podrijetlom iz Hercegovine ili iz krajeva koji su u sastavu dviju hercegovačkih biskupija. Na tome je intenzivno radio don Ivica ne samo do pojavka prvoga broja za Božić te godine nego i kasnije, a s tim poslovima

susretat će se i ostali glavni urednici, njihovi pomoćnici i suradnici sve sa željom da cjelokupan rad bude što funkcionalniji, a novine što bolje i prihvatljivije svim slojevima ljudi kako bi na najbolji način izvršio svoju višestruku ulogu u tadašnjoj Crkvi i posebno tadašnjemu društvu.

List je dobio ime *Crkva na Kamenu*,¹ a podnaslov je glasio: *Informativni list hercegovačkih biskupija*. Naime, naslovom se htjelo reći da ovaj vjerski i katolički list izlazi u krševitoj Hercegovini, gdje je dominantan kamen. Taj kamen asocira na svetopisamski tekst u kojemu se kaže kako je Isus Šimunu predjenuo ime u Petar što znači Kefa, Stijena. Podnaslov lista promijenio se u ožujku 1983. u *Pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija*. Ovom preinakom željelo se naglasiti da *Crkva na kamenu* ne donosi samo informacije nego i da formira, tj. djeluje pastoralno, crkveno, moralno, odgojno, obrazovno itd. Uz određene vijesti i obavijesti list objavljuje i mnoge poučne članci te druge slične uratke za djecu, mladež i odrasle kršćane katolike kao i sve ostale ljude dobre volje i naklone ovakvoj vrsti tekstova.

Prvi broj pastoralno-informativnoga lista dviju hercegovačkih biskupija pripremljen je u Mostaru, složen i prelomljen u Sarajevu, i to u prostorijama Misijske centrale gdje se grafički uređivao i misijski list *Radosna vijest* kojoj je bio glavnim urednikom prof. dr. don Zvonko Baotić. Prve grafičke konture ovom listu dao je glavni urednik don Ivica Puljić u suradnji s don Tomom Vukšićem te u realizaciji tehničkoga urednika *Radosne vijesti* i misijskoga izdavaštva Antona Testena. Odgovorni urednik novopokrenutoga lista *Crkva na kamenu* bio je dr. don Marko Perić. Izdavač je bio Biskupski ordinarijat u Mostaru (Šetalište JNA 18, 79.000 Mostar). Uredništvo je imalo svoje prostorije u sklopu katedralnoga župnog dvora, što će trajati sve do 16. ožujka 1998. kada su se premjestili i djelatnici i svi uredi lista u obnovljenu bivšu crkvenu zgradu u Ulici Nikole Šubića Zrinjskoga 7, koja se nalazi uz Park Zrinjevac.

---

1 U početku drugi član sintagme imena ovoga lista pisan je velikim slovom jer se htjelo naglasiti ono što je Isus rekao Petru da je Stijena, Kamen. Prema tomu, *Crkva na Kamenu* značilo je Crkvu u Hercegovini koja je uistinu na kamenitu tlu, ali preneseno Crkva je i na Petru, Stijeni, na Kamenu. Taj drugi član od 1999. godine pišu u uredništvu malim slovom misleći na Hercegovinu koja je Crkva u općoj Crkvi i na Stijeni, Petru, Kamenu!

Tiskanje je obavila tiskara NIŠRO *Oslobođenje* u Sarajevu pod vodstvom grafičkoga inženjera Petra Skerta.

List je s velikim zadovoljstvom distribuiran po svim župama dviju hercegovačkih biskupija, što je svatko doživio kao neopisivu radost, posebice svećenstvo. Rado je čitan i o čitanome se prepričavalo i komentiralo.

Prije ovoga lista postojao je list župe i svetišta Kraljice Mira u Hrasnu što ga je pokrenuo don Stjepan Batinović s naslovom *Dumo i njegov narod*.² Osim toga, postojao je i župni list u Duvnu/Tomislavgradu od 1971. godine s naslovom *Naša ognjišta*, što ga je pokrenuo fra Ferdo Vlašić.³ Tiskan je od 1970. godine i godišnjak *Kršni zavičaj* kojemu je začetnik fra Žarko Ilić.⁴ Svakako, don Stjepan Batinović prvi je vjesnik katoličkoga tiska u Crkvi u Hercegovini poslije Drugoga vatikanskog sabora i dokumenta u kojemu se govori o medijima *Inter mirifica*.⁵ Ne smije se smetnuti s uma da je list Crkve u Hrvata s naslovom *Glas Koncila* pokrивao sva naša područja, a i svećenstvo ga je rado širilo jer je izvrsno branio poziciju vjere i Crkve u doba komunizma.⁶

Pojavak *Crkve na kamenu* u ovome kontekstu bio je vrlo zanimljiv i izazovan. Don Stjepan Batinović odmah poslije prvoga broja piše svoje pismo uredništvu koje ga objavljuje u drugome broju lista. U pismu obrazlaže da je već 15-ak godina izdavao list *Dumo i njegov narod* s određenim knjigama i da je za mirovine zbog lošega zdravlja. “Što se tiče lista *Dumo i njegov narod*, po svoj prilici njegovo izlaženje neće više biti potrebno. I u ovome gledamo Božju providnost: skoro istoga mjeseca

2 Usp. *Dumo i njegov narod*, I.-III., Zagreb, 1998. Ovo je reprint izdanje u tri dijela, a inače list je izlazio od 1965. do 1981. godine.

3 Usp. Petar MAMIĆ, *Bibliografija članaka Naših ognjišta i Svete baštine 1971-1991.*, Tomislavgrad, 1993.

4 *Kršni zavičaj*, 1/1970. Ovaj godišnjak nikao je iz *Godišnjaka župe Drinovci* koji je pokrenut 1968. god. Na sprovodu pok. don Stjepana Batinovića fra Žarko Ilić rekao je da mu je on bio uzorom i poticajem za tiskanje *Kršnoga zavičaja* u Drinovcima. To isto posvjedočio je i fra Vinko Prlić koji je krenuo njegovim stopama izdavaštva gdje god je djelovao: u Prološcu, Imotskom, Zmijavcima i drugdje. Usp. Ilija DRMIĆ, “Šjorov spisateljski hod, jezik i stil”, *Raspjevani navjesticatelj evanđelja* (prir. Ilija DRMIĆ), Mostar, 2002., str. 175-200, posebno str. 176 i bilješka 3.

5 “Dekret, o sredstvima društvenog saobraćanja”, *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972., str. 42-50.

6 Usp. Elizabeta PALANOVIĆ, *Bibliografija Glasa Koncila 1962-1973.*, Zagreb, 1973.

kada Dumo urednik stupa zbog bolesti u mirovinu, pojavljuje se novi hercegovački list. Zato pozivam sve naše čitatelje da budu oduševljeni čitaoci i novoga lista!”⁷

U uredništvo su stigla mnoga pisma u kojima su izražene čestitke na izlaženju lista koji će, okupljajući oko sebe suradnike, stvoriti svoj ne samo novinarski nego još više književno-teološki krug⁸ pišući u ovome listu i objavljujući svoje knjige.

Na žalost, i o činjenici cenzure u doba komunizma valja progovoriti koju riječ. O tome dr. don Ivica Puljić piše:

Zluradi radnici u Oslobođenju su u naš slog znali ubaciti pogrdne pa i sramotne riječi. Moram otkriti tajnu: uspješno smo ih otklanjali uz pomoć dobra vjernika muslimana imenom Hazima koji je svojski bdio nad našim slogom, obavještavao nas kako o podvalama tako i o zamjerkama cenzure, koje smo morali što prije ispravljati, inače ‘neće biti papira’, ‘bit će stroj u kvaru’, ‘radnik na bolovanju’ i sl. Hazim je u svim slučajevima nesebično pomagao!

A postojale su dvije vrste cenzora. Cenzori tiskare su svaki tekst brižno čitali, kraj svega sumnjivoga stavljali na margini mali crveni upitnik. Onda bi došli državni cenzori pa bi čitali samo te upitnike i kraj onoga što im je bilo nepoćudno stavljali velike crvene upitnike. Dok njih ne bismo riješili, nije se novina tiskala. Npr. veliki crveni upitnik je stajao pokraj Newtonova imena jer smo napisali da je bio vjernik. Zatim uz korizmeni članak dr. don Srećka Bošnjaka koji je citirao Evanđelje: “Ako se ne obratite, svi ćete tako izginuti!” itd. Mi promijenimo tekst, a onda od dr. Srećka Bošnjaka paljba kako smo mu izbacili baš najvažnije... Kad su cenzori doznali da je slog naš i da nam ga tiskara vraća, onda smo ga dobivali ošišana, obrezanih margina do teksta, a i dalje nas je spašavao samo Hazim! Prelaskom u mostarsku tiskaru Rade Bitange te su nevolje prošle.⁹

Bilo je problema i u vezi s odobrenjem tiskanja knjiga, ali – zahvaljujući upornosti djelatnika *Crkve na kamenu* – radilo se unatoč svemu tome.

---

7 Don Stjepan BATINOVIĆ, “Pismo Crkvi na kamenu”, Cnak, 1/2/1981., str. 12.

8 Usp. I. DRMIĆ, “Šjorov spisateljski hod, jezik i stil”, str. 175-200, posebno str. 178-184 s bilješkama.

9 Ivica PULJIĆ, iz predavanja 12. rujna 2005. u mostarskoj katedrali povodom 25. obljetnice lista i katedrale.

1.2. Odgovorni urednici

Prema ondašnjemu zakonu morao je postojati odgovorni urednik, ali i danas takvu vrstu urednika imaju pojedini mediji, među kojima su i novine, odnosno listovi. Osnutkom lista *Crkva na kamenu* biskup je za odgovornoga urednika imenovao dr. don Marka Perića koji je imao iskustva s tim radom jer je uređivao službeni vjesnik dviju hercegovačkih biskupija.¹⁰ U toj ulozi ostao je do rujna 1981. kada je imenovan kotorskim biskupom.¹¹ Poslije njega odgovornost je preuzeo sam biskup Pavao Žanić, osnivač lista.¹² Naslijedio ga je u kolovozu 1993. don Luka Pavlović¹³ koji će tu dužnost vršiti sve do kolovoza 1999.¹⁴ kada se uloga odgovornoga urednika svodi na ulogu glavnoga urednika, a osnivač i izdavač novina Biskupski ordinarijat u Mostaru ostaje u konačnici i dalje posve odgovornim za ovo javno djelo. Biskup imenuje glavnoga urednika i samim time on je podložen biskupu. No, na ovoj relaciji (osnivač – izdavač – odgovorni urednik – glavni urednik) nikada nije bilo nekih poteškoća. Rad je uvijek bio koordiniran i suradnički sve pod vidom dobrih novina¹⁵ koje će oduševiti i potaknuti one kojima su namijenjene, a to su vjernici u Hercegovini, odseljenici iz Hercegovine bilo kamo, a posebice u europske i prekomorske zemlje.

1.3. Glavni urednici

Biskupi dviju hercegovačkih biskupija imenovali su od 1980. godine do danas tri glavna urednika: biskup Pavao Žanić don Ivicu Puljića 24. rujna 1980.¹⁶ potvrdivši to i eksplicite 12. veljače 1981.,¹⁷ te poslije njega, nakon što je dekretom od 5. rujna 1985.¹⁸ razriješen dužnosti glavno-

10 Usp. *Crkva na kamenu* (nadalje Cnak), 1/1980., str. 16.

11 Usp. Cnak, 7-8/8-9/1981., str. 24.

12 Usp. Cnak, 9-10/10-11/1981., str. 24.

13 Usp. Cnak, 8-9/153-154/1993., str. 15.

14 Usp. Cnak, 8/225/1999., str. 20.

15 Usp. Darko JUKA, *Priručnik za novinarske novinare: Od prvoga podatka do povratne informacije učinka*, Mostar – Čitluk, 2007., str. 22-24.

16 ABOM, br. 605/1980.; Cnak, 1/1980., str. 16.

17 Usp. ABOM, 855/1981.

18 Usp. ABOM, br. 734/1985.

ga urednika, imenovao je prof. dr. don Antu Tonću Komadinu 5. rujna 1985.;¹⁹ biskup Ratko Perić imenovao je prof. dr. don Božu Golužu dekretom od 12. kolovoza 1999. nakon što je dekretom s istim nadnevkom razriješio Komadinu.²⁰

Svaki je urednik na svoj način i u svojim okolnostima učinio maksimalno za dobrobit ovoga lista. Tako je don Ivica u doba komunizma prvi organizirao rad uredništva, oblikovao novine davši im naslov, a 1983. godine pokrenuo je i izdavačku djelatnost toga lista tiskajući dvije knjige: *Vedrine* Pere Pavlovića i *Zemlja Zumbulova* don Petra Vuletića Šjora u Slavonskome Brodu kod vlč. Marka Majstorovića.²¹ On je sam i pisao vijesti, izvješća iz župa, povijesne crtice, povijesne članke o Crkvi u Hercegovini i velikanima naše Crkve i našega naroda, lektorirao tekstove i pomagao u prijelomu te sudjelovao u distribuciji lista.

Nakon Puljića dolazi dr. don Ante Komadina koji je u uredništvu već radio od 1. rujna 1982. kao tehnički urednik, novinar i pisac, pa čak i lektor i korektor.²² On je nastavio koncepciju prethodnika dodajući pokoji novi element u radu i primjenjujući nove tehničke i grafičke mogućnosti pripreme lista i knjiga. I on je radio u doba komunizma, ali njegov rad nadživljava komunizam, tj. ispraća njegov pad. Komadina se zatim snažno uključuje u nove demokratske tijekove u nas, što je vrlo prepoznatljivo u svakome broju novina. Radosno je dočekao prve demokratske višestranačke izbore u studenome 1990. godine, no kao i svi suočio se s Domovinskim ratom 1991. godine, a *Crkva na kamenu* postala je krvavom kronikom. U tijeku cijeloga mandata ovaj je urednik sa svojim suradnicima tiskao knjige te se u suradnji s Biskupskim ordinarijatom izborio za bivšu crkvenu zgradu pokraj Parka Zrinjevac koja je bila nacionalizirana poslije Drugoga svjetskog rata i predana na uporabu dvjema obiteljima. Obnovljena je njegovim angažmanom i u suradnji s bratom don Ivicom koji je u hrvatskoj inozemnoj pastvi za Hrvate u Njemačkoj izmolio pomoć od biskupije Rottenburg – Stuttgart. U ovu se zgradu

---

19 Usp. ABOM, br. 741/1985.; Cnak, 10/59/1985., str. 16.

20 Usp. ABOM, br. 938/1999., od 12. kolovoza 1999.; Cnak, 9-10/226-227/1999., str. 20.

21 Usp. I. DRMIĆ, "Šjorov spisateljski hod, jezik i stil", str. 175-200, posebno bilješka 30 na str. 182.

22 Usp. ABOM, br. 797/82., od 17. kolovoza 1982.

preselilo uredništvo 16. ožujka 1998. Blagoslovio ju je biskup Ratko Perić 23. svibnja iste godine uz nazočnost predstavnika spomenute biskupije prelata Eberharda Mühlbachera. Na spomenskoj ploči ispisan je na hrvatskome i njemačkome ovaj tekst: “Ovaj je crkveni Dom potpuno obnovljen na slavu Božju, na porast Katoličke Crkve i dobrobit hrvatskog naroda zahvaljujući veledaru biskupije Rottenburg – Stuttgart. Dom je blagoslovio 23. svibnja 1998. msgr. Ratko Perić, biskup mostarski. Ključeve Doma predao je prelat Eberhard Mühlbacher iz biskupije Rottenburg – Stuttgart u jubilarnoj godini Duha Svetoga 1998.”²³

Svoje uredničko djelovanje i uopće rad u uredništvu lista Komadina je završio 12. kolovoza 1999.²⁴ Naslijedio ga je prof. dr. don Božo Goluža koji je i prije toga bio u uredništvu novina i izdavaštva, od 6. rujna 1986.²⁵ do 1. rujna 1990.²⁶ Obavljao je dužnost lektora, korektora, zamjenika glavnoga urednika, novinara, komentatora, pisca povijesnih članaka, reportaža, putopisa, vijesti, izvješća i sl., zatim distributera novina i radnika svih važnih poslova u uredništvu i katedralnome dvoru gdje je stanovao s ostalim kolegama. Uredništvo i upravu preuzeo je u novoj zgradi *Crkve na kamenu* u Ulici N. Š. Zrinjskoga 7.

Novi je urednik nastojao s vremenom prijeći na novi format i nove grafičko-tehničke mogućnosti pripreme i tiskanja ne bi li tako odličan sadržaj dospio do čitatelja u urednim novinama. I u tome je uspio. Format je ostao isti do kraja 1999. godine i u 2000. godini. Godine 2001. bila je godina promjene formata s velikoga (33,5 x 23,5) na manji (28,5 x 21,5), ali i povećanja broja stranica s 20 na 32 te s ovitkom u koloru izvana i iznutra i dvobojnim slovima (crveno – crno). Ta nova vizija lista dala mu je poticaj da ide u potpuni kolor svih stranica, što se ostvarilo početkom 2004. godine kada je povećan broj stranica s 32 na 44. Oživio je Uredničko vijeće na početku svoga djelovanja u rujnu 1999., koje je opet od listopada 2000. prestalo postojati. Oblikovao je čvrstu i logičnu unutarnju strukturu koja poštuje rubrike. Novinama je dao sadržajnu, pravopisnu, jezičnu, stilsku i

23 TAK (Tonća Ante KOMADINA), “Blagoslov i otvaranje Doma Crkve na Kamenu”, Cnak, 7/212/1998., str. 6.

24 Usp. ABOM, br. 937/1999.

25 Usp. ABOM, br. 713/1986., od 6. rujna 1986.; Cnak, 10/71/1986., str. 16.

26 Usp. ABOM br. 899/1990., od 1. rujna 1990.; Cnak, 8-9/117-118/1990., str. 15.

grafičku glazuru. Nastavio je također s izdavačkom djelatnosti. U njegovu razdoblju dosadašnjega rada proslavljena je 25. obljetnica lista u povodu koje je objelodanio dva CD-a s 25 godišta lista *Crkva na kamenu*. Ovo je novost i njegova čestitka i zahvalnica svima koji su uporno i marljivo radili od prvoga broja kroza sve bure i oluje do dana današnjega, a ujedno je pozdrav i budućima u ovome listu kako bi i oni nastavili sa snažnim vjerskim, narodnosnim i svekolikim drugim idejama koje su nadahnjivale i njega i sve njegove predšasnike.

1.4. Pomoćnici glavnih urednika

Prvi pomoćnik glavnome uredniku *Crkve na kamenu* bio je katedralni kapelan don Tomo Vukšić.²⁷ On je bio novinar, pisac, lektor i korektor, distributer novina po Hercegovini, jednom riječi djelatnik koji je imao pune ruke posla, pogotovo što je sve bilo na početcima i u povojima. Radio je u uredništvu u ulozi pomoćnika glavnoga urednika iako to ne piše u impresumu, nego piše da je bio lektor i korektor, do početka rujna 1982.²⁸ Više je godina bio i u Uredničkome vijeću.

Dekretom biskupa Pavla Žanića od 17. kolovoza 1982. naslijedio ga je 1. rujna u istoj funkciji tadašnji mladomisnik don Ilija Drmić.²⁹ Najprije je obavljao tajničke poslove, zatim je skupa s Ivanom Puljićem lektorirao i korigirao sve tekstove novina i knjiga od 1983. godine, pisao vijesti, izvješća, reportaže, putopise, povijesne crtice i pastoralne komentare, distribuirao novine po župama i ujedno prikupljao materijal za sljedeće brojeve. Biskupovim dekretom od 20. kolovoza 1986. Drmić je razriješen dužnosti rada u *Crkvi na kamenu* i katedralnoj župi te je poslan na studij hrvatskoga jezika i književnosti.³⁰ Poslije studija ponovno se vratio u uredništvo *Crkve na kamenu*, 13. rujna 1992.³¹

---

27 Usp. Cnak, 1/1980., str. 16.

28 Usp. Cnak, 9/22/1982., str. 16.

29 Usp. ABOM, br. 798/82. od 17. kolovoza 1982.; Cnak, 10/23/1982., str. 16.

30 Usp. ABOM, br. 662/1986., od 20. kolovoza 1986.

31 Usp. ABOM, Studenci, 21. kolovoza 1992. dekret kojim se imenuje za rad u uredništvu *Crkve na kamenu*; Don Jozo ANČIĆ, "Bilješka o piscu", u knjizi: Ilija DRMIĆ, *Odgojem obnova*, Tomislavgrad, 1993., str. 285-286; Stjepan GALIĆ, "Bilješka o piscu", u knjizi: I. DRMIĆ, *Putopisna darovnica*, Mostar, 1998., str. 407-408.

Kao pomoćnika i zamjenika glavnoga urednika valja spomenuti i don Radu Zovku koji je na tu dužnost postavljen u listopadu 1990.³² U toj ulozi ostao je do studenoga 1992. kada tu ulogu ponovno preuzima don Ilija Drmić.³³

U uredništvu su još djelovali don Ljubo Planinić i dr. don Josip Beljan. Prvi je djelovao od rujna 1985.³⁴ do ožujka 1986.³⁵ Vodio se kao tehnički urednik, ali je zapravo bio svojevrсни pomoćnik glavnoga urednika. Dr. don Josip Beljan neko je vrijeme bio vanjski suradnik pišući tekstove sa svojih putovanja po Tanzaniji, a u uredništvu je radio od listopada 1990.³⁶ do kolovoza 1992.³⁷ On se uglavnom vodio u Uredničkom vijeću, a u stvarnosti je izravno djelovao u samome Uredništvu.

1.5. Uredničko vijeće

Uredničko vijeće na neki način funkcionira od uspostave lista, ali glavninu poslova uvijek su obavljali izravno zaduženi djelatnici u listu. Pojedini članovi Vijeća pisali su za ovaj crkveni list i još uvijek pišu. U prvim godinama Vijeće se sastajalo povremeno, kao i kasnije, dok se konačno ugasilo. U impresumu su registrirana imena članova Vijeća. Ovdje se navode samo neka imena: dr. don Želimir Puljić, don Tomo Vukšić, don Ante Luburić, don Luka Pavlović, don Ante Pavlović, dr. don Josip Beljan, don Krešo Puljić, don Jozo Ančić, don Željko Majić... Uz ova imena tu su i imena izravnih djelatnika *Crkve na kamenu* koji su u uredništvo s biskupovim dekretom, kojim je specificirana njihova djelatnost: glavni urednik, pomoćnik glavnoga urednika, lektor i korektor, tehnički urednik itd.

---

32 Usp. Cnak, 10/119/1990., str. 15.

33 Usp. Cnak, 12/145/1992., str. 15.

34 Usp. Cnak, 10/59/1985., str. 16.

35 Usp. Cnak, 3/64/1986., str. 16.

36 Usp. Cnak, 11/120/1990., str. 15.

37 Usp. Cnak, 8-9/141-142/1992.

1.6. Rubrike u listu *Crkva na kamenu*

Prvi urednik don Ivica Puljić razmišljao je o koncepciji novoga lista čim mu je biskup Pavao usmeno priopćio svoju nakanu o njegovu osnivanju sa željom da mu bude izvrsno sredstvo u pastoralu. Imao je u vidu naše obitelji. Puljić piše:

Upravo zbog toga list mora biti list cjelokupne obitelji, treba ga rado iščekivati i starac i malo dijete, i mladi i zreli ljudi, i katolički intelektualci i obični seoski puk! S ovom mišlju vodiljom iznio sam ovakav prijedlog sadržaja lista: 1. *Uvodnik* bi trebao pisati biskup da bi se moglo otvorenije i izravnije pisati o najdelikatnijim aktualnim temama na koje su vlasti bile osobito osjetljive; 2. U svakom broju po mogućnosti treba donijeti razgovor s nekim ljudima od ugleda da se podigne moral trajno ponižavanoga vjernika. Kad smo u tom pogledu doprli do predsjednika Međunarodnoga olimpijskog komiteta Samarancha, naš reporter je završio u milicijskoj postaji iz koje ga je on izbavio; 3. U svakom broju na dvije pune stranice lista treba prikazati bujni život neke od župa kao primjer i uzor drugima, ali i ohrabrenje njoj na tom putu; 4. Zatim, na nekoliko stranica treba donositi brojne male reportaže koje bi pratile događanja po Hercegovini, više kao ohrabrenje i poticaj nego kao kronika. Kao zanimljivost ističem da smo uvijek fotografirali s oltara prema vratima: neka se naš čovjek nađe u medijima, neka se prepozna, obraduje u totalnoj blokadi svega što je vjersko; 5. List se osobito mora otvoriti djeci i mladima, dati im prostor za razvoj njihove religioznosti. Mislili smo da je za to premalo samo nekakve stranice, nego bi valjalo uklopiti u list kao podlistove pravcate njihove listove! Dječja stranica mora biti izljev njihove duše kroz pjesmu, crtež, sastav, zatim dopunjen poukama u vidu basne, enigmatike, šale prikladno njihovoj dobi. Podlist je bio dvobojan i dobio je naziv: '*Cvrkut Crkve na kamenu*'. Mladi su dobili podlist s nazivom: '*Nada Crkve na kamenu*', gdje su i oni prikladno svojoj dobi izražavali svoje vjersko opredjeljenje i iskustvo. Uz njihove radove na tu stranicu uvijek smo gurali uzorne velikane iz njihovih školskih knjiga naglašavajući put kako su do toga došli, potom smo prikazivali vjersku praksu onodobnih mladenačkih idola i zvijezda...; 6. Riječ Božja treba u listu dobiti oveći prostor i po njoj list mora biti trajni propovjednik u obitelji: stajat će na stolicu ili kauču da ga i gosti uzmu, listaju... Ovim je pogođena jedna od temeljnih biskupovih želja: propovijed izrečena zasvijetli i odlazi nepovratno u zaborav. Na kauču i stolicu list trajno propovijeda. Posegnut će za njom i gost pa se okoristiti njezinim sadržajem; 7. Treba svakako provlačiti pouku i kroz članke u rubrici s naslovom *Iz života*; 8. Povijest treba dobiti dostojno mjesto, kako zbog ispravljanja krivih i naturanih povijesnih

teza o povijesti Hrvata i Katoličke Crkve u školskim knjigama i medijima, tako i zbog uzdizanja ponosa i buđenje i hranjenja rodoljublja; 9. Svaki broj mora imati i članke dogmatskoga i moralnoga sadržaja jer list treba biti i učitelj i odgojitelj; 10. Moram priznati da nam je džoker u širenju i popularnosti lista bila stranica rasonode na kojoj je dominirao prilog don Petra Vuletića Šjora, guslarski ili prozni, oba jednako zanimljiva. Uz ove glavne i brojne poučne članke pružalo se prostora i mnogim drugim napisima većega ili manjega značenja.³⁸

Već u prvome broju ovoga lista naziru se rubrike o kojima on govori, a one će se s vremenom povećavati ili prema prilikama mijenjati. Usporedimo li sadašnje brojeve ovoga lista s onima prvima ili nešto kasnijima, onda ćemo uočiti da su rubrike sada ustaljenije.

Posebno je zanimljiva rubrika *Cnakov sitnozor* koja je nastala početkom 1986. godine.³⁹ Osnovao ju je tadašnji urednik dr. don Ante Komadina. On je najčešće pisao sitnozor, a bilo je i drugih pisaca među kojima je i don Božo Goluža. To je svojevrsan komentar toga lista, i to sveukupne zbilje u tadašnjemu komunističkom društveno-političkom sustavu. Nastavak mu se vidi u vrsnim i vrlo prepoznatljivim komentarijima sadašnjega urednika koji je pisao i u doba komunističke strahovlade, ali piše i sada u promijenjenim uvjetima, najprije nakon izbora u demokratskim uvjetima, zatim u ratnim i poratnim, no vrlo odvažno i hrabro braneći interese svoga hrvatskoga naroda u tim situacijama i svoje Crkve koja upućuje proročki glas u svim tim razdobljima. Ovim komentarima *Crkva na kamenu* izdizala se, i danas se izdiže, iznad mnogih drugih sličnih listova, a nadmašila je i mnoge druge društvene novine, listove i časopise.

38 Iz predavanja dr. don Ivica Puljića o nastanku lista *Crkva na kamenu* 12. rujna 2005. u mostarskoj katedrali.

39 Cnak, 1/62/1986., str. 3. Prvi sitnozor s naslovom "Na pravom putu" nije potpisan punim imenom i prezimenom nego pseudonimom Krizostom, a to je dr. don Tonća Komadina. Svoje sabrane tekstove iz *Crkve na kamenu* objavio je dr. don Ante Komadina u zasebnoj knjizi s naslovom *Bogu, Crkvi i hrvatskome rodu*, 2000. U njoj su i njegovi komentari, sitnozori, kao i ostali tekstovi koje je objavljivao negdje drugdje.

1.7. Novinarski žanrovi

Svaki novinar i pisac za novine ima svoj stil pisanja koji je u odrednicama određenoga jezika, pravopisa i stilistike. Pisci i novinari *Crkve na kamenu* dobro su se snalazili u svemu tome, uspješno rabeći novinarske žanrove: vijest, obavijest, izvještaj, putopis, reportažu, putopisnu reportažu, feljton, intervju, crticu, priču, članak, osvrt, kroniku ili ljetopis, spomenopis, recenziju, kozeriju, humoresku, pripovijest, zapis, članak, komentar, smrtopis, fotografiju ili slikopis, crtež, karikaturu...⁴⁰ Urednici i lektori znali su da raznovrsnost stilova tvori ljepotu novina te stoga nisu tekstove ujednačavali u tome smislu, nego su samo primjenjivali pravopisna pravila u svim tekstovima, a ponegdje i gramatičko-stilska. U toj se spoznaji neprestance raslo, pa i u novije vrijeme postoji unutarnje sazrijevanje u vezi s ovim tekstualnim, gramatičko-pravopisnim, stilskim i semantičkim pitanjima književnoga i govornoga hrvatskog jezičnog korpusa.

O svim ovim novinarskim žanrovima, pravopisnim, gramatičkim i stilskim inačicama učilo se postupno iz relevantnih knjiga, a najviše pišući i ispravljajući sami sebe, tj. iz praktičnoga rada i konkretnoga života.

1.8. Jezik i stil u tekstovima *Crkve na kamenu*

Jezik i stil pisanja prevažni su u novinarstvu jer je jezik znak kojim se komunicira, a stil je ona stvarnost pomoću koje uživamo u primljenoj informaciji. I jezik i stil uza simbolsku imaju i estetsku ulogu.

Novinari i pisci u *Crkvi na kamenu* pisali su hrvatskim jezikom i služili se svim inačicama stilistike koja je prepoznatljiva u svakodnevnoj komunikaciji, u narodnoj priči, pjesmi, poeziji, općenito u literaturi i

---

⁴⁰ Usp. Josip GRBELJA – Marko SAPUNAR, *Novinarstvo - teorija i praksa*, Zagreb, 1993.; Stjepan MALOVIĆ, *Novine*, drugo izdanje, Zagreb, 2003.; Vladimir PAVLINIĆ, *Stil i jezik novinarstva*, Zagreb, 2001.; Marko SAPUNAR, *Opća povijest novinarstva*, Zagreb, 2002.; M. SAPUNAR, *Osnove znanosti o novinarstvu*, treće izdanje, Zagreb, 2000.; *Uvod u novinarstvo* (ur. Sherry RICCHIARD – Stjepan MALOVIĆ), Zagreb, 1996.; Dušan SLAVKOVIĆ, *Biti novinar*, Beograd, 1988.; Ljubomir RAINVAJN, *Stvaralaštvo novinara*, Beograd, 1988.; Dušan ĐURIĆ, *Novinarska radionica*, Beograd, 1987.; *Leksikon novinarstva* (ur. M. BJELICA – T. ĐORĐEVIĆ – M. POPOVIĆ – D. SLAVKOVIĆ), Beograd, 1979.

teološkoj literaturi. Postoje tekstovi koji imaju vrhunsku stilsku i jezičnu razinu, a što se tiče novinarskih oblika, od kojih je vijest kraljica, može se reći da poštuje postojeće standarde. Leksička pitanja nisu uvijek u dosluhu s mogućnostima čitatelja kojima je poruka usmjerena jer razina pismenosti pošiljatelja i primatelja u velikoj su oporbi i srazu, poglavito kada se govori o teološkome leksiku. No, to je svugdje problem, a ponajviše za vrijeme misnih propovijedi. Pravopisna problematika reflektirala se i u ovome listu, ali svakako zadovoljava potrebe prenošenja obavijesti i informacije od pošiljatelja do primatelja. Na sveukupnome usavršavanju valja neprestance raditi, što je zadaća ponajprije dopisnika, pisaca i spisatelja, a potom lektora i korektora ovoga lista. Svi su glavni urednici nje govali jezičnu kulturu i zadržali visoku stilsku razinu.

1.9. Osnutak izdavačke djelatnosti *Crkve na kamenu*

Godine 1983. osnovana je izdavačka djelatnost lista *Crkva na kamenu*, i to tiskanjem dviju knjiga pjesama, don Petra Vuletića Šjora i Viktora Humskog (Pere Pavlovića), obojica rodom iz Graca kod Neuma. Ove prve knjige tehnički je uredio u uredništvu *Crkve na kamenu* Antun Testen s dr. Antom Komadinom i Ivicom Puljićem. Kasnije knjige uređivat će djelatnici ovoga uredništva, koji inače uređuju i sam list. Otada pa do danas objavljeno je 102 knjige. Knjige se mogu razvrstati u tri skupine: znanstvene (povijest, teologija), znanstveno-popularne i pučke (proza i poezija). Osim toga, velik broj knjiga djelatnici *Crkve na kamenu* priredili su i tehnički uredili pomažući tako drugima, poglavito svojim suradnicima i hrvatskim kulturnim djelatnicima. U najvećem broju tih knjiga postoji neka naznaka u impresumu u vezi s vrstom suradništva.

1.10. *Crkve na kamenu* i Katolički informativni ured Mostar

Ideja o osnivanju Katoličkoga informativnog ureda u Mostaru potekla je od biskupa koadjutora dr. Ratka Perića koji ju je uobličio s glavnim urednikom dr. don Antom Komadinom, a podržali su je ostali djelatnici u Biskupskome ordinarijatu i u katedralnome župnom uredu. Sve je to preneseno ordinariju biskupu Pavlu Žaniću koji je svojim dekretima od

13. studenoga 1992., imenujući don Iliju Drmića vršiteljem dužnosti ravnatelja Katoličkoga informativnog ureda u Mostaru⁴¹ i don Željka Majića prvim pomoćnikom ravnateljevim,⁴² osnovao Katolički informativni ured (KIUM). Zadaća KIUM-a u tom je trenutku bila posve razvidna. Naime, trebalo je pratiti sva zbivanja u Crkvi i društvu te ih oblikovati u agencijske vijesti i objelodanjivati u svim medijima: u novinama, na radijima i televiziji. Prvotna zadaća bila je komunikacija s listom *Crkva na kamenu*, što je ostalo i do danas, a potom s *Glasom Koncila*, katoličkim i drugim izvještajnim agencijama, ostalim hrvatskim katoličkim listovima i časopisima, zatim društvenim dnevnim novinama te s radijskim postajama u Mostaru i Hercegovini te na Hrvatskoj televiziji sa sjedištem u Mostaru.⁴³ Od 15. siječnja 2000. don Ilija Drmić ne vodi KIUM. Tu je ulogu s vremenom preuzeo don Ivan Štironja nakon što je imenovan pastoralnim vikarom.

2. Četiri dosadašnja razdoblja lista Crkva na kamenu

Čitajući pastoralno-informativni list *Crkva na kamenu* od početka pa do danas, lako se mogu uočiti četiri razdoblja kroz koja je prošao i u kojima je djelovao unoseći duh evanđelja i poruku jedne, svete, katoličke i apostolske Crkve. Ta su razdoblja: komunističko, prijeizborno, izborno i poslijeizborno, zatim razdoblje Domovinskoga rata (1991.-1995.) i poslijeratno razdoblje u kojemu se sada djeluje.

2.1. Komunističko razdoblje

Po završetku Drugoga svjetskog rata na ovim je prostorima stvorena nova država u kojoj je na vlasti bila jedna stranka, odnosno partija. U toj državi živjelo je više naroda čiji je nacionalni identitet na sve načine pokušavala potrti komunistička ideologija. Hrvatskomu narodu svjetlo je bila Katolička crkva sa svojim biskupima i svećenicima.⁴⁴ Iako u prvim

41 Dekret biskupa Pavla Žanića od 13. studenoga 1992. don Iliji Drmiću.

42 Dekret biskupa Pavla Žanića od 13. studenoga 1992. don Željku Majiću.

43 Usp. Josip BELJAN, *Radio i Kristov evanđeoski nalog*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.; I. DRMIĆ, *Pobijediti rat*, Split, 2000.

44 Usp. Božo GOLUŽA – Ivo LUČIĆ, "Die katholische Kirche in Bosnien-Herzegowina und

godinama nije bilo slobode tiska, svećenici su ipak širili pozitivne ideje iz liturgijskih knjiga, zatim teoloških priručnika i nabožnih knjižica što su bile tiskane na najjednostavniji način. U takvu ozračju u Zagrebu se pojavio *Glas Koncila* u jeku održavanja Drugoga vatikanskog sabora (1962.-1965.). U nas se u Hrasnu, župi i svetištu Kraljice Mira, također pojavio list urednika don Stjepana Batinovića s naslovom *Dumo i njegov narod* sa svojom izdavačkom djelatnosti. Ti su listovi bili vjesnicima novoga doba tiskanja novina, časopisa i knjiga vjerskoga sadržaja.

Tek petnaestak godina poslije niknut će *Crkva na kamenu* koja će svojim ozbiljnim pisanjem zainteresirati naše čitateljstvo za sve teološke i sakramentalne crkvene vrijednosti, kao i za našu slavnu prošlost, za naše velikane duha, za jezik i pisma naših pređa, za sve teme koje uzdižu moral i duh u ljudi, za vjeru što su je komunisti pokušali ugušiti u svima, a posebice u mladim dušama šireći ateističku propagandu i ideologiju komunizma. Usprkos komunističkim stavovima, isticani su velikani koji su vjerovali u Boga, zatim velikani koji su se obratili od svoga nihilizma i prigrlili svetu vjeru i život prema Deset zapovijedi. Redovito mjesečno pojavljivanje *Crkve na kamenu* u našim župnim crkvama i u obiteljima bio je znak obnove svega onoga što je bilo poniženo.

2.2. Prijeizborno, izborno i poslijeizborno razdoblje

U doba komunizma pravih demokratskih izbora nije moglo biti jer je na političkoj sceni bila samo jedna partija, a dosljedno tomu bilo je političko jednoulje kojemu se nitko nije smio usprotiviti. Oni koji su pokušali bilo koji oblik oporbe, bili su osuđivani na duge zatvorske kazne. Unutar te jedne stranke birali su se određeni podobni političari. Takvi izbori nisu bili zanimljivi, a ni pokretački. Padom Berlinskoga zida i stvaranjem novoga duha u Europi, posebice u zemljama koje su čamile

---

Kroatien in der Zeit der kommunistischen Diktatur (1945-1990)", *Die katholische Kirche in Mitteleuropa nach 1945 bis zur Gegenwart* (prir. Jan MIKRUT), Wien, 2006., str. 29-64; Pavo JURIŠIĆ (prir.), *Povijest poziva na odgovornost: Mučenici i svjedoci vjere*, Sarajevo, 2007.; Božo GOLUŽA (prir.), *Svjedoci vjere i rodoljublja*, Mostar, 2005.; Jure KRIŠTO, *Katolička Crkva u totalitarizmu 1945.-1990.: Razmatranja o Crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom*, Zagreb, 1997.; Ivan GRUBIŠIĆ, *Religija i sloboda - Religijska situacija u Hrvatskoj 1945.-1990.*, Split, 1993.

u komunizmu, osjećalo se novo razdoblje i u nas. Crkveni je tisak općenito, a tako i *Crkva na kamenu*, popratio te nove događaje u Europi, pa i svijetu, pogotovo iznoseći stav Crkve na čelu s tadašnjim papom Ivanom Pavlom II. Taj novi duh i otapanje komunističke diktature hrabro je i odvažno zabilježio list *Crkva na kamenu*. Biskup Pavao Žanić poslao je svećenicima dopis u vezi s prikupljanjem podataka o žrtvama Drugoga svjetskog rata kako bi se o njima mogli prikupljati podatci za monografije, zatim da bi se mogli njima u čast podizati spomenici te da bi se za njih povrh svega javno molilo i tako, makar nakon toliko minulih godina od njihovih stradanja, barem djelomice iskazala počast i kolektivna duhovna satisfakcija.⁴⁵ O svemu što se događalo u tome razdoblju možemo pročitati u brojevima ovoga lista koji su izlazili od 1989. pa do 1991. godine.

Isto tako moguće je pratiti izbornu klimu i sveukupno narodnosno raspoloženje kao i određene probleme što su nastajali iz latentne konfrontacije s ondašnjim dobrano poljuljanim sustavom. Biskupi su svojim vjernicima davali pojedinačne i zajedničke upute u vezi s izborima, što će biti praksom i kasnije. Pozvali su narod na višestranačke izbore u drugoj polovici 1990. godine i tako očitovali svoje zadovoljstvo s novodolazećim demokratskim stremljenjima. No, već se tada moglo slutiti i ratno ozračje kojemu je uzrok mržnja i netolerancija te sveopća sebičnost i ostala ne samo narodna nego i uopće ljudska zla. I o tome je pisala *Crkva na kamenu*. Temeljno načelo bilo je ljubav utemeljena na pravdi.⁴⁶

---

45 Usp. ABOM, 1159/88., od 16. prosinca 1988.; Ljubo PLANINIĆ, *Stradanje Hrvata Kruševa: Tursko razdoblje, Prvi svjetski rat, Drugi svjetski rat i poraće, Obrambeni rat*, Kruševo – Mostar, 2004., str. 11; Ivica PULJIĆ – Stanislav VUKOREP – Đuro BENDER, *Stradanja Hrvata tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća u istočnoj Hercegovini*, Humski zbornik 5, Zagreb, 2001.

46 Usp. Don Ante LUBURIĆ (prir.), *Za pravedan mir: Biskupski ordinarijat Mostar u ratnoj dramati 1990.-1994.*, Mostar, 1995.; B. GOLUŽA, *Hrvatski put slobode*, Mostar, 2006.; I. DRMIĆ, *Hercegovina moja nepokorena*, Tomislavgrad, 1993.; I. DRMIĆ, *Pobijediti rat*, Split, 2000.; Više autora, *Raspeta Crkva u Bosni i Hercegovini, Uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)*, Banja Luka – Mostar – Sarajevo – Zagreb, 1997.; Fra Velimir BLAŽEVIĆ (prir.), *Katolička Crkva i rat u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1998.

2.3. Domovinski rat (1991.-1995.)

Crkva na kamenu postala je krvavom kronikom opisujući sve strahote rata kako u Hrvatskoj tako i u BiH te drugdje na prostorima bivše države. Zahvaljujući hrabrosti glavnoga urednika i hrabrosti ostalih svećenika i djelatnika u uredništvu toga lista, katedralnoj župi i Biskupskom ordinarijatu, list je izlazio bez prekida i za vrijeme najžešćih ratnih sukoba počevši od napada jugovojske i srpsko-crnogorske vojske u listopadu 1991. na hrvatsko selo i katoličku župu Ravno. Pogotovo valja istaknuti da je list tiskan i za vrijeme napada na Mostar nakon eksplozije cisterne u Sjevernome logoru 3. travnja 1992. kao i nakon svih ostalih teških udara sa svih brda što okružuju Mostar. Mnoštvo je ljudi bilo u progonstvu. I njima je u ruke dospjela *Crkva na kamenu* kao i određena humanitarna i karitativna pomoć koju je organizirano dijelio Biskupijski caritas u Mostaru kao i ostale katoličke i kršćanske humanitarne i karitativne udruge. O svemu tome postoje vrlo jasni i upečatljivi pisani tragovi u ovome listu, o čemu se može napisati ne samo dobra studija nego i knjiga.

Novinari *Crkve na kamenu* pohađali su naše krajeve i župe te o svemu izvješćivali u ovome listu. Isto je činio i Katolički informativni ured u Mostaru. Informacije o ubijenim hrvatskim vojnicima i civilima, o porušenim crkvenim i ostalim zgradama, zatim o prognanicima, o biskupovim apelima i pozivima na mir, kao i svim njegovim stavovima i stavovima Ordinarijata u Mostaru o ratu i miru, o pravdi i ljubavi, o humanitarnim akcijama i Caritasovim djelima ljubavi izvješćivale su ove novine i svjedočili su njezini djelatnici i vanjski suradnici.

2.4. Poslijeratno razdoblje

U svojoj biti nepravedni Daytonski sporazum 1995. godine zaustavio je ratno stanje, a ratna se drama još uvijek nastavljala i očitovala u mnogim područjima života i djelovanja. O tome mirovnom sporazumu i nepravednoj podjeli BiH na dva entiteta s tri konstitutivna naroda pisano je vrlo precizno i otvoreno u listu *Crkva na kamenu*. Kritičke osvrte ovoga lista i njegovih djelatnika i komentatora, posebice biskupa dr. Rat-

ka Perića i glavnoga urednika prof. dr. Bože Goluže, svi su ne samo hvalili nego i zdušno podržavali. Ti jasno izrečeni stavovi u obranu Hrvata na svojim vjekovnim prostorima u BiH zacijelo će ostati kao nesporna vrijednost i povijesna činjenica na koju će mnogi s ponosom gledati i o čemu će s oduševljenjem pisati i komentirati.

3. Sadržajna strana Crkve na kamenu

O sadržaju se uvijek raspravlja kao i o formi. Težnja je da u ovome vjerskom listu bude što kvalitetniji sadržaj i da bude ponuđen u što boljoj formi. Prema prilikama to se i činilo, odnosno još uvijek se čini.

Budući da je *Crkva na kamenu* vjerski pastoralno-informativni list dviju hercegovačkih biskupija, njegova je zadaća povezana sa smjernicama što ih je dao Drugi vatikanski sabor u mnogim svojim dokumentima, a o medijima izrijeком u dokumentu o sredstvima društvenoga priopćavanja *Inter mirifica*. Evo što tu crkveni oci kažu:

Katolička Crkva, jer ju je Krist Gospodin ustanovio da donosi spasenje svim ljudima te stoga nagnana nužnošću evangelizacije, smatra da pripada njezinoj dužnosti da i pomoću sredstava društvenog saobraćanja propovijeda i da ljude uči o njihovoj ispravnoj upotrebi. Crkvi dakle pripada naravno pravo da upotrebljava i posjeduje bilo koju vrstu tih instrumenata ukoliko su potrebni ili korisni za kršćanski odgoj i za bilo koje njezino djelovanje u svrhu spasenja duša; a dužnost je svetih pastira da vjernike tako potiču i vode da postižu i pomoću tih instrumenata svoje spasenje i savršenost sve ljudske obitelji.⁴⁷

Liturgijska godina od došašća do posljednje nedjelje u liturgijskoj godini, kada se ujedno slavi i blagdan Krista Kralja,⁴⁸ idealan je okvir za kreaciju mjesečnika. Svaki mjesec ima nekoliko važnih blagdana što ih treba novinski popratiti i tako vjernicima sugerirati određena razmišljanja o životu, radu, molitvi, slavljinama blagdana, o kulturi, običajima, stvaralaštvu, povijesti, velikanima...

---

47 "Dekret, o sredstvima društvenog saobraćanja", *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972., str. 43.

48 Usp. Adolf ADAM, *Slaviti crkvenu godinu*, Vrhbosanska katolička bogoslovija, Sarajevo, 2003.

Komentari su uvijek bili odrazom postojeće stvarnosti i nekoga problema koji je iskrnuo u društvu i Crkvi. Povijesni članci opisuju povijest opće Crkve, Crkve u hrvatskome narodu i Crkve u Hercegovini, događaje i osobe iz te povijesti, zatim kulturu, jezik, običaje i drugo. Tematski članci tiču se liturgije, crkvenih dokumenata, moralnih zasluga i pitanja, pastoralna mladih, obitelji, starih i svih uzrasta, crkvenoga zakonika. Vijesti i izvještaji odnose se na opću Crkvu i svijet, zatim na hrvatsko iseljništvo, Crkvu u Hrvatskoj i BiH. Reportaže su najčešće iz župa dviju hercegovačkih biskupija, zatim iz župa Vrhbosanske nadbiskupije i Banjalučke biskupije, potom iz župa pojedinih biskupija u Hrvatskoj, pogotovo iz onih u kojima su se naselili Hrvati iz Hercegovine i Bosne te iz europskih država u kojima već poodavno rade Hrvati s naših herceg-bosanskih prostora kao i pokoja reportaža iz Australije, Kanade, SAD-a i s koje druge strane svijeta. Ova činjenica govori o potpunoj otvorenosti urednika ovih novina prema svim raspršenim Hrvatima iz svoje životne kolijevke u Herceg-Bosni. Zanimljive su reportaže o građanskim Hrvatima u Austriji, Mađarskoj, Češkoj i Slovačkoj, zatim o molitvanskim Hrvatima te o Hrvatima u Rumunjskoj i drugdje.

Panorama intervjuiranih osoba u ovome listu pozamašna je. Kada bi se netko time pozabavio, mogao bi napisati vrlo zanimljivu knjigu jer tu ima zaista vrijednih razgovora koji otkrivaju mnoge činjenice povijesnoga trenutka Crkve i društva. Nekima bi bili vrlo zanimljivi razgovori s ljudima podrijetlom iz misijskih zemalja, a drugima oni naši misionari koji su otišli vođeni Duhom Svetim u misije s Kristovim mandatom naviještanja Radosne vijesti onima koji je nisu čuli.

Ne smije se zaboraviti ni redovništvo u ovome listu. U uredništvu je radila č. s. Bonifacija Barbarić, a o redovnicima i redovnicama pisani su raznovrsni novinarski uradci. Posebno je zanimljivo predstavljanje određenih redovničkih zajednica i družbâ koje su vezane za Crkvu na prostoru naših hercegovačkih biskupija i redovničkih zajednica. To su ponajprije redovnici benediktinci, zatim redovnici sv. Dominika ili dominikanci koji su u Bosnu došli među prvima, te franjevci koji su u pastoralu naše Crkve nazočni od svojih prvih početaka, zatim karmelićani koji u naše prostore stigoše 1999. godine sagradivši samostan u Bušku

Blatu, u župi sv. Ante Padovanskoga u Grabovici kod Tomislavgrada, o salezijancima, isusovcima, deonijancima, monfortancima i ostalima.⁴⁹ Također je pisano o ženskim redovničkim zajednicama u nas te o onima koje su podrijetlom iz hercegovačkih krajeva i župa. Predstavljene su sljedeće ženske redovničke zajednice i družbe: školske sestre zvane franjevke, milosrdnice, služavke Maloga Isusa, redovnice Kćeri Božje ljubavi, zatim redovnice Klanjateljice Krvi Kristove, Kćeri milosrđa ili anđele, redovnice što ih je osnovala Majka Terezija i ostale koje su u vezi s pukom iz Hercegovine.⁵⁰

Uz prosvjetnu, *Crkva na kamenu* vršila je i katehetsku funkciju u svome narodu. To je podrazumijevalo tumačenje dogmatske, pravne, moralne i svake druge teološke razine. I to traje i danas. Osnivanjem Teološkoga instituta u Mostaru⁵¹ nastao je novi val objasnidbenih tema s tim u vezi. Time su otvoreni novi prostori djelovanja laika u Crkvi i njihovih odnosa prema biskupu, svećenstvu i redovništvu. O svemu tome *Crkva na kamenu* kompetentno piše.

Dok je dr. Ratko Perić bio rektor u Zavodu sv. Jeronima u Rimu, počesto je pisao vijesti iz Rima koje su tiskane na posljednjoj stranice u rubrici "Dopisnice iz Rima". U Rimu je odnedavno mr. don Željko Majić, i to u ulozi vicerektora istoga Zavoda. Njegova se pisma objavljuju u rubrici "Pismo iz Europe".

U ovome listu pojavljivali su se i vrlo hrabri tekstovi u vezi s kritikom Daytona i nepravедno podijeljene BiH na dva entiteta zanemarivši treći konstitutivni narod – Hrvate, o haaškim uznicima hrvatskoga naroda, o slabu ili nikakvu povratku Hrvata na svoje prostore s kojih su prognani u tijeku rata.

4. Komunikacijski stav prema čitateljima i stav čitatelja prema *Crkvi na kamenu*

Od 1980. do 2000. godine *Crkva na kamenu* imala je najprije standardni format mjesečnika (33,5 x 23,5 cm) s brojem stranica 16 i 20 (broj po-

49 Usp. *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji, Cerkev v Jugoslaviji 1974.*, Zagreb, 1975.

50 Usp. *isto*.

51 Usp. Sveučilište u Mostaru, *Red predavanja 2002./2003.*, Mostar, 2002., str. 215-216.

svećen preminulomu nadbiskupu dr. Petru Čuli imao je veći broj stranica, kao i još neki drugi prigodni brojevi). Od 2001. godine pa nadalje format je 28,5 x 21,5 cm s brojem stranica 32 i 44. Od 2001. do 2002. godine samo je ovitak bio u koloru, a od 2002. pa naovamo cijele su novine u koloru. Rubrike, fotografije, crteži, karikature, slog, prijelom stvarali su svojevrsnu komunikaciju s čitateljima “na prvi pogled”, a potom je tekla ona uobičajena komunikacija koja je oscilirala od članka do članka, ovisno o tematici i načinima prikazivanja te tematike. U vezi s rasporedom tekstova i grafičkim uređenjem neki teoretičari smatraju da tekstova treba biti više, ali s podnaslovima, ilustracijama, istačnicama kako čitatelju ne bi bilo previše teksta.⁵² Čitatelju su nudene mogućnosti raznovrsnih oblika čitanja i promišljanja. Pozornost mu je svraćana uokvirivanjem tekstova, osjenjenjem tekstova, naslovima, podnaslovima, izvadcima, istačnicama...

Prema svemu tome čitatelji su reagirali ovisno o uvjetima u kojima su živjeli i o načinu rada koji su obavljali. Osim toga, njihovu znatiželju pojačavao je župnik s oltara govoreći o ovome listu i motivirajući ih na čitanje. Tekstovi ovih novina nudili su i nude hranu drukčiju od one što ju je nudio i što je nudi svijet i njegova slava sa svojim tiskovnim i elektroničkim medijima. Neki su zacijelo odbijali čitati “crkvene novine” iz ovih ili sličnih razloga.

U svojoj studiji Kristina Čule istaknula je upravo ovu dimenziju odnosa čitatelja prema *Crkvi na kamenu*. Istraživanje je provela na uzorku od 47 žena i 41 muškarca. Nakon uobičajenih anketnih socioloških pitanja uslijedili su upiti u vezi s čitanjem ovoga pastoralno-informativnog lista. Sumarno se može reći da ovaj list podjednako čitaju i muškarci i žene. Najčešće čitaju vijesti iz opće i domaće Crkve, reportaže i tekstove o našim prezimenima te članke koji produbljuju katoličku vjeru, zatim povijesne članke, obiteljske i članke koji raspravljaju o jeziku i svim pitanjima s tim u vezi. Mladi se zanimaju za svoje vršnjake u svijetu, vole biblijske teme, reportaže i vijesti.⁵³ Djeca vole slike i crteže te lagane tekstove primjerene njihovu uzrastu.

52 Usp. D. SLAVKOVIĆ, *nav. dj.*, str. 43.

53 Usp. Kristina ČULE, *Medijska funkcija Crkve na kamenu, informativno-pastoralno lista hercegovačkih biskupija (mostarsko-duvanjske i trebinjsko-mrkanske)*, str. 33-42 (nije tiskano).

Mnogi, posebice oni iz Amerike, Kanade, Australije te pojedinih europskih zemalja, svoja zapažanja šalju u pismima ili elektroničkom poštom. Neka su od njih su objavljena. Iako se u ovome listu nije razvila rubrika u vezi s čitateljima, uredništvu poznate reakcije čitateljstva na pojedine napise te ih prihvaća u mjeri koja odgovara istini. No, ovaj je list uporno išao svojim putem nudeći istinu i samo istinu, držeći se Isusove rečenice: "Istina će vas osloboditi" (Iv 8,32).

Zaključak

Nakon iznesenih osnovnih povijesnih činjenica o nastanku pastoralno-informativnoga lista dviju hercegovačkih biskupija *Crkve na kamenu*, kao i forme i sadržaja toga lista sa svim popratnim djelatnostima i sveukupnom komunikacijom, možemo zaključiti da je ovaj list rudnik svekolikoga vjerskog, teološkog, ekleziološkog, povijesnog, kulturološkog i hrvatskog narodnosnog blaga. Skupljano je marljivo, uporno, bilježeno je i obrađivano za ovaj list kako bi do čitatelja došlo u što jednostavnijem literarnom i novinarskom ruhu. List je imao navjestiteljsku, vjersku, proročku, apologetsku, katehetsku, kulturološku i povijesnu ulogu.

Sažeto se dade reći da je list bio sredstvo pastoralnoga djelovanja svemu kleru u dvjema hercegovačkim biskupijama, a potom svim redovnicima i redovnicama, svim vjernicima dviju hercegovačkih biskupija te svim Hrvatima čitateljima diljem Europe i svijeta. On je unosio optimizam u svim razdobljima koja su opisana, a ta su komunističko, izborno za novu demokraciju, ratno i poratno razdoblje. Bio je svima orijentir u crkvenim stavovima utemeljenima na Božjoj i ljudskoj pravdi te na Dekalogu i Kristovu zakonu ljubavi, poticaj na pastoralno djelovanje što uključuje sve staleže i uzraste. Bio je putokazom u društveno-političkim stavovima i pitanjima koja su razmatrana i objavljivana na temelju katoličkih moralnih zasada. Na njegovim stranicama mogla su se čitati lijepa razmatranja o liturgijskoj godini i pojedinim njezinim dijelovima, posebice stožernim blagdanima Uskrsnu i Božiću, zatim o vjeri i njezinu značenju u ljudskome životu nasuprot nevjeri i ateizmu te liberalizmu, o povijesti i velikanima duha i mnogim drugim kulturološkim činjeni-

cama, među kojima je hrvatski jezik na prvome mjestu s osebujnom književnosti. Tu su i teme iz hrvatske dijaspore čija je zadaća duhovno objedinjavanje hrvatskoga naroda i vjernika. List je tako komunicirao sa svojim brojnim čitateljima, s katoličkim obiteljima, s radnicima, poljo-djelicima, intelektualcima, učenicima, studentima, novinarima i uopće medijskim djelatnicima. Ono što je vrijedno, ostat će i djelovati u ljudskim srcima. Ovaj list stvarao je određeni duhovni i intelektualni mentalitet. U tom duhu napreduje i dalje.

Izvori i literatura

- *Crkva na kamenu*, brojevi od 1980. do 2007. godine
- Dekreti i odluke Biskupskoga ordinarijata u Mostaru
- “Dekret, o sredstvima društvenog saobraćanja”, *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972., str. 42-50.
- ADAM, Adolf, *Slaviti crkvenu godinu*, Vrhbosanska katolička bogoslovija, Sarajevo, 2003.
- BATINOVIĆ, don Stjepan, “Pismo Crkvi na kamenu”, *Cnak*, 1/2/1981., str. 12.
- BELJAN, Josip, *Radio i Kristov evanđeoski nalog*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.
- BLAŽEVIĆ, fra Velimir (prir.), *Katolička Crkva i rat u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1998.
- ČULE, Kristina, *Medijska funkcija Crkve na kamenu, informativno-pastoralno lista hercegovačkih biskupija (mostarsko-duvanjske i trebinjsko-mrkanske)*, u rukopisu.
- DRMIĆ, Ilija, “Šjorov spisateljski hod, jezik i stil”, *Raspjevani navjesticitelj evanđelja* (prir. Ilija DRMIĆ), Mostar, 2002., str. 175-200.
- DRMIĆ, Ilija, *Hercegovina moja nepokorena*, Tomislavgrad, 1993.
- DRMIĆ, Ilija, *Pobijediti rat*, Split, 2000.
- *Dumo i njegov narod*, I.-III., Zagreb, 1998.

- ĐURIĆ, Dušan, *Novinarska radionica*, Beograd, 1987.
- GOLUŽA, Božo – LUČIĆ, Ivo, “Die katholische Kirche in Bosnien-Herzegowina und Kroatien in der Zeit der kommunistischen Diktatur (1945-1990)”, *Die katholische Kirche in Mitteleuropa nach 1945 bis zur Gegenwart* (prir. Jan MIKRUT), Wien, 2006., str. 29-64.
- GOLUŽA, Božo (prir.), *Svjedoci vjere i rodoljublja*, Mostar, 2005.
- GOLUŽA, Božo, *Hrvatski put slobode*, Mostar, 2006.
- GRBELJA, Josip – SAPUNAR, Marko, *Novinarstvo - teorija i praksa*, Zagreb, 1993.
- GRUBIŠIĆ, Ivan, *Religija i sloboda - Religijska situacija u Hrvatskoj 1945.-1990.*, Split, 1993.
- JUKA, Darko, *Priručnik za novinarske novinare: Od prvoga podatka do povratne informacije učinka*, Mostar – Čitluk, 2007.
- JURIŠIĆ, Pavo (prir.), *Povijest poziva na odgovornost: Mučenici i svjedoci vjere*, Sarajevo, 2007.
- KRIŠTO, Jure, *Katolička Crkva u totalitarizmu 1945.-1990.: Razmatranja o Crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom*, Zagreb, 1997.
- *Kršni zavičaj*, 1/1970.
- *Leksikon novinarstva* (ur. M. BJELICA – T. ĐORĐEVIĆ – M. POPOVIĆ – D. SLAVKOVIĆ), Beograd, 1979.
- LUBURIĆ, don Ante (prir.), *Za pravedan mir: Biskupski ordinarijat Mostar u ratnoj drami 1990.-1994.*, Mostar, 1995.
- MALOVIĆ, Stjepan, *Novine*, drugo izdanje, Zagreb, 2003.
- MAMIĆ, Petar, *Bibliografija članaka Naših ognjišta i Svete baštine 1971-1991.*, Tomislavgrad, 1993.
- *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji, Cerkev v Jugoslaviji 1974.*, Zagreb, 1975.
- PALANOVIĆ, Elizabeta, *Bibliografija Glasa Koncila 1962 -1973.*, Zagreb, 1973.
- PAVLINIĆ, Vladimir, *Stil i jezik novinara*, Zagreb, 2001.

-
- PLANINIĆ, Ljubo, *Stradanje Hrvata Kruševa: Tursko razdoblje, Prvi svjetski rat, Drugi svjetski rat i poraće, Obrambeni rat*, Kruševovo – Mostar, 2004.
  - PULJIĆ, Ivica – VUKOREP, Stanislav – BENDER, Đuro, *Stradanja Hrvata tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća u istočnoj Hercegovini*, Humski zbornik 5, Zagreb, 2001.
  - RAINVAJN, Ljubomir, *Stvaralaštvo novinara*, Beograd, 1988.
  - SAPUNAR, Marko, *Opća povijest novinarstva*, Zagreb, 2002.
  - SAPUNAR, Marko, *Osnove znanosti o novinarstvu*, treće izdanje, Zagreb, 2000.
  - SLAVKOVIĆ, Dušan, *Biti novinar*, Beograd, 1988.
  - TAK (Tonća Ante KOMADINA), “Blagoslov i otvaranje Doma Crkve na Kamenu”, *Cnak*, 7/212/1998., str. 6.
  - *Uvod u novinarstvo* (ur. Sherry RICCHIARD – Stjepan MALOVIĆ), Zagreb, 1996.
  - Više autora, *Raspeta Crkva u Bosni i Hercegovini: Uništavanje katoličkih sakralnih objekata u Bosni i Hercegovini (1991.-1996.)*, Banja Luka – Mostar – Sarajevo – Zagreb, 1997.